

Piotr Nazaruk*

Analiza historyczno-prawna rozwoju instytucji spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w Europie Zachodniej i Polsce

Pierwsze regulacje dotyczące spółek kapitałowych w Europie

Spółka, jako swoista forma współdziałania osób, sięga swoimi korzeniami czasów starożytności. Już w starożytnym Rzymie można było spotkać spółki, w których zaczęły pojawiać się pewne cechy znane współczesnym spółkom prawa handlowego, czyli: ich trwanie pomimo śmierci współnika; odpowiedzialność solidarna; wyodrębnienie ich majątku. Taki charakter miały związki poborców podatkowych oraz osób organizujących roboty publiczne. Spółki te, zwane *societates publicanorum*, w okresie obowiązywania prawa klasycznego posiadały osobowość prawną¹. Zdaniem autora niniejszego artykułu, instytucja stanowi fundament, na którym powstały prawne koncepcje spółek kapitałowych w nowożytnej Europie.

Spółka akcyjna jest starszą od spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (o.o.) formą korporacji kapitałowej. Z tego względu przyjęte wcześniej zasady dotyczące spółki akcyjnej wpłynęły znacząco na koncepcję spółki z o.o. będącej jej modyfikacją. Istotą funkcjonowania spółki akcyjnej było skupianie dużej liczby inwestorów gotowych zaryzykować kapitał w poważne przedsięwzięcia handlowe. Wiek XVII i XVIII był okresem ekspansji kolonialnej i czasem rozkwitu kompanii handlowych, które stanowiły prototyp współczesnej spółki akcyjnej. Warunkiem skutecznego powstania kompanii handlowej, przejawiającego się w nabyciu przez nią oso-

* Dr Piotr Nazaruk, Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku
e-mail: piotr.nazaruk@wp.pl

¹ W. Wołodkiewicz, M. Zabłocka, *Prawo rzymskie. Instytucje*, Warszawa 2002, s. 230.

bowości prawnej, było uzyskanie zgody najwyższej władzy państwowej². We Francji w 1807 r. na mocy dekretu Napoleona został wydany *Kodeks handlowy* (*Code de Commerce* – Ccom), który nadał kompanii nazwę: „spółka anonimowa” (*societe anonyme*) oraz po raz pierwszy uznał ją za korporację prawa prywatnego. Wprowadzał w odniesieniu do niej tzw. system autoryzacyjny, który miał umożliwić władzy państwowej badanie prawidłowości działania spółek i prowadzić do ujednoczenia statutu każdej z nich. Do jej powstania wymagane było uzyskanie oficjalnego zezwolenia administracji rządowej³, już po podpisaniu umowy przez założycieli spółki.

W 1843 r. w Prusach uchwalono ustawę o spółkach akcyjnych. Nadawała ona spółce w dużym stopniu charakter instytucji publicznej poprzez poddanie jej organizacji i działalności ścisłemu nadzorowi rządu. W ustawie zaznaczono jednak wyraźnie, że potwierdzenie władzy państwowej jest warunkiem jedynie uzyskania osobowości prawnej, a nie – jak w wypadku *Kodeksu handlowego* Napoleona – powstania spółki akcyjnej w ogóle. Taką zasadę wprowadziła do swojego porządku prawnego również Austria we, wzorującej się na regulacjach pruskich, ustawie z 1852 r. o spółkach akcyjnych⁴.

Druga połowa XIX w. była w Europie okresem powszechnej reformy ustawodawstwa dotyczącego spółek akcyjnych. Szczególny wpływ na ten proces miał rozwój prawa spółek w Stanach Zjednoczonych. Doszło tam do stworzenia tzw. procedury samoinkorporacji (*self-incorporation*) polegającej na określeniu przez ustawę minimalnych wymogów zawarcia umowy spółki kapitałowej, których spełnienie zapewniało wpis do rejestru przez odpowiedni organ stanowy. W Europie najszybciej procedurę tę przyjęła Anglia, której ustawodawstwo było zbliżone do amerykańskiego⁵.

W państwach Europy kontynentalnej system koncesyjny zastąpiono normatywnym, który jest odpowiednikiem amerykańskiej procedury samoinkorporacji. W systemie normatywnym spółki akcyjne były zwolnione z obowiązku uzyskiwania zezwoleń władzy państwowej. Jedynym warunkiem założenia spółek i uzyskania

² Zgoda ta udzielana była w formie aktu erekcyjnego jako rodzaj oficjalnego uznania umowy podpisanej przez założycieli spółki. Przykładowo, w Anglii była to najpierw *Karta królewska* (*Royal Charter*), potem ustawa parlamentu (*Act of Parliament*). Dodatkowo, aby móc podjąć działalność, niezbędne było jeszcze dodatkowe zezwolenie, M. Trzebiatowski, *Spółka z o.o. w organizacji*, Lublin 2000, s. 18–19.

³ A. Całus, *Prawo cywilne i handlowe państw obcych*, Warszawa 1985, s. 67.

⁴ W. Vallenthin, *Das Aktinenwesen*, Frankfurt 1966, s. 10.

⁵ Dokonano tego na mocy ustawy z 1862 r. o konsolidacji przepisów o spółkach kapitałowych (*Consolidation Act*) scalającej dwie wcześniejsze ustawy o tychże spółkach, czyli *Companies Act* z 1844 r. oraz *Companies Act* z 1855 r., która wprowadziła jednocześnie formalny i obowiązujący do dzisiaj w Wielkiej Brytanii podział przedsiębiorstw kapitałowych na: spółki publiczne (*public companies*) oraz prywatne (*private companies*), M. Trzebiatowski, op. cit., s. 25.

przez nie osobowości prawnej był wpis do specjalnego rejestru⁶. Pierwszym państwem Europy kontynentalnej, które zerwało z systemem koncesyjnym, była Francja.

Unormowano to w ustawie z 1867 r. o spółkach akcyjnych, która uchyliła art. 37. Ccom.

Rozkwit prawa spółek i jego znaczące wykorzystanie w działalności gospodarczej przypadło na wiek XVIII, a zwłaszcza na XIX i XX. Wielkie kodyfikacje z tego okresu, a w szczególności francuski *Kodeks handlowy* z 1807 r., austriacki z 1871 r., niemiecki z 1897 r. i szwajcarski *Kodeks cywilny*, tworzyły w miarę pełną regulację prawa spółek⁷.

Ustawowe wyodrębnienie się instytucji spółki z o.o. w Europie Zachodniej

Europejską ojczyzną spółki z ograniczoną odpowiedzialnością są Niemcy z końca XIX wieku. Kwestia spółki tej, będącej antidotum dla skomplikowanej organizacyjnie i wymagającej większych kapitałów spółki akcyjnej, została uregulowana w ustawie z 20.04. 1892 r. o spółkach z o.o. (*Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter – GmbHG*)⁸. Spółka z o.o. była dotychczas nieznaną w żadnym systemie prawnym formą spółki kapitałowej. Nie miała wcześniej żadnego pierwowzoru w praktyce. Z tego powodu jej regulacja dokonana została w sposób bardzo ostrożny i w efekcie została oparta na sprawdzonych zasadach funkcjonowania spółek akcyjnych⁹. To swoiście modelowe unormowanie spółki z o.o. znalazło się następnie m.in. w prawie austriackim (1906 r.), angielskim (1907 r.) oraz francuskim (1925 r.).

Ze względu na to, iż ojczyzną spółki z o.o. są Niemcy, celowe wydaje się bardziej szczegółowe przedstawienie niemieckiej ustawy jej dotyczącej. Pozwoli to lepiej uchwycić podobieństwa, ale także różnice między tą regulacją a polskim *Kodeksem spółek handlowych*. Należy mieć na uwadze, iż wielu wybitnych przedstawicieli doktryny niemieckiej, m.in. M. Lutter, doradzało naszym legislatorom przy formułowaniu ogólnych założeń i konkretnych przepisów *Kodeksu spółek handlowych*

⁶ Wpis ten miał charakter konstytutywny i potwierdzał spełnienie przez spółkę wszystkich wymogów formalnych do uzyskania osobowości prawnej. Jest to tzw. system rejestrowy polegający na tym, że to sąd lub inny organ rejestrowy jest uprawniony do kontroli zachowania wszystkich przesłanek ustawowych pod względem proceduralnym, W. Vallenthin, op. cit., s. 10–11.

⁷ S. Grzybowski, *Dzieje prawa*, Warszawa 1981, s. 166 i n.

⁸ „Reichsgesetzblatt” (RGBl.) III 4123-1 z późn. zm. Pełny tekst ustawy wraz jego polskim tłumaczeniem opracowano w publikacji: S. Hambura, *Niemieckie ustawy o spółce z o.o. oraz o spółce akcyjnej*, C. H. Beck, Warszawa 1998.

⁹ M. Trzebiatowski, op. cit., s. 30–31.

z 2000 r.¹⁰ W związku z tym owa komparatystyka ma istotne znaczenie nie tylko poznawcze, ale i praktyczne, zwłaszcza przy obecnej interpretacji obowiązujących przepisów prawa. Niemiecka ustawa o spółkach z o.o. była wcześniej poprzedzona długą dyskusją wśród teoretyków¹¹. Z pierwszym projektem ustawy wystąpił w 1884 r. L. Oechelchauser, który też był głównym animatorem dyskusji o projekcie dotyczącym tego tematu oraz autorem rządowego projektu ustawy opracowywanego w latach 1889–1891 r. Projekt przedłożono pod obrady Bundesratu w 1891 r. Po trzech czytaniach niemiecki Reichstag 21.03.1892 r. przyjął ustawę¹².

Niemiecka spółka z o.o. jest spółką kapitałową mającą osobowość prawną, w której stosunki nieuregulowane przepisami bezwzględnie obowiązującymi mogą regulować sami wspólnicy. Za jej zobowiązania nie odpowiadają wspólnicy, lecz spółka całym swoim majątkiem. W związku z tym posiada ona stały kapitał zakładowy podzielony na udziały zbywalne w ramach cesji. Ustawa składa się z 85 paragrafów podzielonych na sześć rozdziałów¹³. W okresie ponadstuletniego obowiązywania niemieckiej ustawy o spółce z o. o. dokonano w niej wielu, ale nieznacznych, zmian.

W pozostałych krajach Europy przedmiotowa kwestia została uregulowana w różnorodny sposób, ale większość rozwiązań nawiązuje do niemieckiej koncepcji spółki z o.o.

Prawo austriackie jest pokrewne niemieckiemu, co ma swoje uzasadnienie historyczne. Oba systemy prawa spółek handlowych wyrosły ze wspólnego dla nich *Powszechnego niemieckiego kodeksu handlowego* z 1862 r. Austria była trzecim¹⁴ państwem po Niemczech, które dokonało normatywnej regulacji kwestii spółki z o.o. Stanowi ją – obowiązująca do dzisiaj – ustawa z dnia 6.03.1906 r. o spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością¹⁵.

¹⁰ *Sprawozdanie z konferencji zorganizowanej przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Cywilnego we współpracy z Deutsche Stiftung für internationale rechtliche Zusammenarbeit nt. Reformy polskiego prawa spółek handlowych w dniach 7 i 8 grudnia 1998 r.*, „Przegląd Legislacyjny” 1999, nr 1, s. 235–256.

¹¹ W dyskursie chodziło o odpowiedź na pytanie, czy należy uregulować (i w jaki sposób) formę spółki kapitałowej z ograniczoną odpowiedzialnością, która nie będzie spółką akcyjną. Pytanie to postawił L. Goldschmidt na Ósmych Dniach Prawniczych w 1869 r., podczas dyskusji o przedsiębiorstwie spółdzielczym.

¹² K. Kruczalak, *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością*, Gdańsk 1997, s. 12–13.

¹³ Rozdział I (§ 1–12) reguluje założenie spółki, rozdział II (§ 13–34) – stosunki prawne wspólników i spółki, III (§ 35–52) – prowadzenie spraw wewnątrz spółki i na zewnątrz (reprezentacja), IV (§ 53–59) – zmiany aktu założycielskiego spółki, V (§ 60–77) – rozwiązanie i unieważnienie aktu założycielskiego spółki, VI (§ 78–85) to postanowienia końcowe.

¹⁴ Drugim państwem po Niemczech była Portugalia, w której wydano odpowiednią ustawę już w 1901 r., ale nie była ona tak znaczącym aktem, jak ustawa niemiecka; później została derogowana.

¹⁵ RGBl. z 1906, nr 58 z późn. zm.

Regulacja zagadnienia spółek w prawie francuskim rozproszona jest w wielu aktach. We Francji przedmiotowy problem początkowo został uregulowany przez ustawę z 7.03.1925 r. o spółkach z o.o. Następnie zagadnienia dotyczące wszystkich poszczególnych typów spółek skodyfikowano w odrębnym akcie prawnym – w ustawie o spółkach handlowych z 24.07.1966 r.¹⁶

W Belgii kwestia spółki z o.o. została uregulowana w ustawie z 1935 r. – *Lois Coordonés Sur les Sociétés Commerciales* (LCSC)¹⁷ i stała się częścią *Kodeksu handlowego*. Podobnie w Luksemburgu, którego system prawny jest bardzo zbliżony do systemu belgijskiego. Tam uregulowano zagadnienie spółki z o.o. na mocy ustawy z 1933 r.¹⁸

Spółka z o.o. jako forma organizacyjna jest znana systemowi holenderskiemu stosunkowo od niedawna w porównaniu do spółki akcyjnej, która jest w nim obecna od prawie 200 lat. Przepisy jej dotyczące uregulowane zostały w *Kodeksie handlowym* z 1838 r. (*Wetboek van Koophandel* – WvK). Dopiero pod wpływem rozwoju prawa wspólnot europejskich zdecydowano się na rozszerzenie katalogu typów spółek handlowych o spółkę z o.o. Sformalizowano to w ustawie z 1971 r.¹⁹ Ustawa ta stanowiła nowelizację WvK, bowiem dodano do niego przepisy o spółce z o.o. Natomiast w innej ustawie z 1976 r. dokonano przeniesienia regulacji WvK o spółce z o.o. oraz akcyjnej do istniejącego już wcześniej *Kodeksu cywilnego* z 1960 r.²⁰, tworząc w nim *Księgę II* – o osobach prawnych²¹.

Portugalia była drugim państwem po Niemczech, w którym opracowano ustawę o spółkach z o.o., a dokładniej – o spółkach udziałowych. Było to w 1901 r. Akt ten, w przeciwieństwie do niemieckiej ustawy o spółce z o.o., nie dotrwał do dzisiaj. Zawarta w nim regulacja podlegała częstym zmianom, aż w końcu została włączona do zbioru prawa spółek handlowych²². Stał się nim dekret ustawowy z 1986 r. *Kodeks spółek handlowych* (*Código das Sociedades Comerciais* – CSC)²³.

W Wielkiej Brytanii spółki handlowe (*private companies*) nie mają zamkniętego unormowania ustawowego. Występuje tam kilka ustaw poświęconych spółce z o.o., które zawierają wspólne, jednolite przepisy dla spółek kapitałowych. Nie są one jedynym źródłem prawa, gdyż taką samą moc posiadają reguły składające się na *common law*, czyli – ogólnie rzecz biorąc – prawo zwyczajowe, które jest tworzone

¹⁶ „Jurisclasseur Periodique” 1966, s. 32197 i n., z późn. zm.

¹⁷ „Moniteur Belge/Belgisch Staatsblad”, 23.06.1973 r., z późn. zm.

¹⁸ „Memorial” A, 1972 r., s. 1586 i n., z późn. zm.

¹⁹ „Staatsblad” (Stb.), 1971 r., s. 286 i n., z późn. zm.

²⁰ Stb., 1976 r., s. 228 i n., z późn. zm.

²¹ M. Trzebiatowski, *Spółka z o.o. w organizacji w Europie Zachodniej*, Warszawa 2001 r., s. 159–160.

²² Ibidem, s. 213.

²³ „Diario da Republica” I, nr 201, s. 2293–2385, z późn. zm.

i stale rozwijane przez orzecznictwo. Pierwsze ustawy o spółkach uchwalono w 1844 r. oraz w 1955 r. (*Companies Acts 1844, 1855*), a zwłaszcza w 1862 r. – w nowelizującej i łączącej je ustawie o spółkach (*Companies Act 1862*). Oznacza to, że prawo brytyjskie za kapitałową formę organizacyjno-prawną uznało spółkę z o.o. (spółkę prywatną) jednocześnie ze spółką akcyjną (spółką publiczną), a zatem operowało oboma typami spółek kapitałowych. Obecnie głównym aktem jest ustawa o spółkach z 1985 r. (*Companies Act 1985*)²⁴, która stanowi kodyfikację wcześniejszych ustaw wydanych od 1973 r. w związku z ich harmonizacją z prawem europejskim²⁵.

Regulacje prawne dotyczące spółki z o.o. na ziemiach polskich w okresie zaborów oraz w pierwszych latach II Rzeczypospolitej

Polski system prawa handlowego wyrósł na gruncie wysoko rozwiniętej kultury prawnej Europy Zachodniej. W okresie rozbiorów na ziemiach polskich obowiązywały regulacje niemieckie, austriackie, francuskie, ale też rosyjskie. Wiele rozwiązań z zakresu prawa spółek nie tylko odpowiadało standardom europejskim, ale wręcz je wyprzedzało. To samo odnosiło się do instytucji spółki z o.o.

Wiodące w rozwoju prawa handlowego Prusy wypracowały w 1892 r. jedyną w tym czasie na świecie ustawę o spółkach z o.o., a w 1897 r. nowy *Kodeks handlowy*. Oba akty prawne weszły w życie w 1900 r. i objęły swoją obowiązującą moc także zabór pruski, czyli m.in. Wielkopolskę²⁶. Za przykładem Niemiec poszły niebawem także inne państwa zaborcze, m.in. Austria, w której 6.03.1906 r. wydano ustawę o spółkach z o.o.²⁷ Na jej obszarze również nastąpił szybki rozwój tego typu spółek, podobnie jak w Galicji.

Natomiast ustawodawstwa o spółkach z o.o. nie posiadała Rosja, także były zabór rosyjski nie mógł korzystać z tej formy działalności handlowej. Sytuację tę, odnośnie do ziem byłego Królestwa Kongresowego uregulowano zaraz po odzyskaniu niepodległości *Dekretem Naczelnika Państwa z 8.02.1919 r. o spółkach z o.o.*²⁸ Ustawą z dnia 13.11.1923 r. rozciągnięto moc tego dekretu na Kresy Wschodnie²⁹.

W początkach II Rzeczypospolitej Polskiej obowiązywały jednocześnie trzy akty prawne o spółkach z o.o., do których należały: niemiecka ustawa o spółkach

²⁴ „Statutory Instrument” 1985, nr 1052, z późn. zm.

²⁵ M. Trzebiatowski, *Spółka z o.o. w organizacji w Europie...*, op. cit., s. 235–237.

²⁶ Idem, *Spółka z o.o. w organizacji...*, op. cit., s. 35–36.

²⁷ RGBl. z 1906 r., nr 58.

²⁸ „Dziennik Prawa” (DzP) 1919, nr 15, poz. 201.

²⁹ A. Bielecki, *Organy spółki z o.o. w prawie handlowym obowiązującym na ziemiach polskich w XX w.*, Warszawa 1997, s. 4–5.

z o.o. z 1892 r. oraz austriacka z 1906 r.³⁰ – reprezentująca najwyższy poziom legislacyjny i pod względem wielu rozwiązań porównywalna z polskim *Kodeksem handlowym* z 1934 r. Na ziemiach byłego Królestwa Kongresowego obowiązywał *Dekret Naczelnika Państwa z 8.02.1919 r. o spółkach z o.o.*, ponieważ ani zabór rosyjski, ani Rosja nie korzystały z tej formy prowadzenia działalności gospodarczej³¹. W powstałym już niepodległym państwie postanowiono najpierw utrzymać w mocy jeszcze przez pewien czas stosowane wcześniej w jego granicach przepisy o spółkach kapitałowych. Dopiero potem przystąpiono do kompleksowego opracowywania własnych rozwiązań w tej dziedzinie³².

Spośród wszystkich aktów prawnych obowiązujących na początku istnienia II Rzeczypospolitej, najwyższy poziom legislacyjny reprezentowała ustawa austriacka, która składała się z 127 paragrafów, była w pełni spójna wewnętrznie i szczegółowa³³. Natomiast zdecydowanie niższy poziom legislacyjny w stosunku do obu tych ustaw reprezentował polski *Dekret ... z 1919 r.*³⁴

Spółka z o.o. w świetle przepisów *Kodeksu handlowego* z 1934 r.

Do prac nad kodeksem handlowym Komisja Kodyfikacyjna przystąpiła w 1927 r. przy współudziale delegatów z Ministerstwa Przemysłu i Handlu. Niestety, w związku z różnego rodzaju przeszkodami prace nad projektem wstrzymano, a sekcja prawa handlowego Komisji Kodyfikacyjnej przystąpiła do nich dopiero wtedy, gdy kończył się proces legislacyjny *Kodeksu zobowiązań*³⁵. Po wielu niepowodzeniach, dopiero w 1931 r. sekcja ta rozpoczęła trzecie czytanie projektu kodek-

³⁰ DzP 1919, nr 58.

³¹ Por. A. Bielecki, D. Szpoper, *Rys historyczny rozwoju instytucji spółki z ograniczoną odpowiedzialnością na ziemiach polskich na tle wybranych rozwiązań prawnych innych państw europejskich w XX w.*, [w:] A. Bielecki, D. Szpoper, I. Zdanowski, *Przyczynki do historii prawa*, Sopot 2000, s. 84–161.

³² M. Trzebiatowski, *Spółka z o.o. w organizacji...*, op. cit., s. 37.

³³ Choć wzorowana była na ustawie niemieckiej, to jednak rozwiązania przyjęte w niej były znacznie nowocześniejsze i pozbawione luk. Ustawa ta pod względem poziomu merytorycznego, jak i nowatorskich rozwiązań była porównywalna do regulacji w polskim *Kodeksie handlowym* z 1934 r. dotyczącej spółki z o.o.

³⁴ Zawierał on zaledwie 20 artykułów merytorycznych, a dużo kwestii było w nim pominiętych, np. nadzór. Kwestie dotyczące wielu innych instytucji były uregulowane bardzo pobieżnie. W związku z tym istniała konieczność ujednoczenia przepisów obowiązujących w dzielnicach, co skłoniło Komisję Kodyfikacyjną do podjęcia prac w tej materii, A. Bielecki, D. Szpoper, op. cit., s. 89–90.

³⁵ A. Bielecki, op. cit., s. 5–6.

su handlowego. Głównym referentem projektu był A. Chełmoński z Uniwersytetu w Wilnie³⁶.

Projekt Komisji Kodyfikacyjnej został następnie w dużej mierze zmieniony przez Ministerstwo Przemysłu i Handlu, a następnie Ministerstwo Sprawiedliwości. Zmodyfikowany projekt został 20.10.1933 r. uchwalony przez Radę Ministrów, a 27.10.1933 r. prezydent RP wydał rozporządzenie *Prawo o spółkach z o.o.*³⁷, które obowiązywało od 1.01.1934 r. Ustanawiało ono jednolite zasady funkcjonowania spółek z o.o. na terytorium Polski, uchylając stosowane dotąd w tej materii regulacje dzielnicowe. Następnie przepisy prawa o spółkach z o.o. włączono do *Kodeksu handlowego*, który wprowadzono rozporządzeniem prezydenta z dniem 27.06.1934 r.³⁸, z mocą obowiązującą na obszarze całego państwa od 1.07.1934 r.

Ostatecznie spółka z o.o. wraz z innymi spółkami ujęta została w *Kodeksie handlowym* z 1934 r.³⁹ Regulacja ta odpowiadała ówczesnym potrzebom. Po kilkudziesięciu latach podkreślono w założeniach do ustawy o spółkach handlowych, że był on w pełni nowoczesny i wytrzymywał porównanie z innymi ustawodawstwami⁴⁰. Polski *Kodeks handlowy* wzorowany był na prawie niemieckim. Wielką pomoc przy jego wykładni może więc przynieść literatura niemiecka, a zwłaszcza wielkie komentarze i orzecznictwo sądów niemieckich. Uwzględnić jednak należy, że mimo to był dokumentem samodzielnym oraz pozostawał w ścisłej korelacji z innymi ustawami polskimi⁴¹. W odróżnieniu od niemieckich spółek z o.o., polskie były w większym stopniu zbliżone do struktury spółek akcyjnych⁴².

Po II wojnie światowej w Polsce przez ponad 40 lat obowiązywały zasady gospodarki centralnie planowanej. Rozbudowująca się gospodarka oparta została na jednostkach gospodarki uspołecznionej, którymi w zakresie działalności gospodarczej były przede wszystkim przedsiębiorstwa państwowe oraz spółdzielnie⁴³. Powodowało to, że praktyczne znaczenie *Kodeksu handlowego* z 1934 r. ulegało marginalizacji, co doprowadziło do ostatecznego derogowania tego aktu (art. VI § 1 przepi-

³⁶ Por. S. Grodziński, *Prace nad kodyfikacją i unifikacją polskiego prawa prywatnego (1919–1947)*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” (KPP) 1992, z. 1–4, s. 45; M. Allerhand, *Kodeks handlowy z komentarzem*, Bielsko-Biała 1999, s. 13.

³⁷ DzU 1933, nr 82.

³⁸ DzU 1934, nr 57, poz. 503.

³⁹ *Rozporządzenie Prezydenta R.P. z 27.06.1934 r. – Kodeks handlowy* (DzU 1934, nr 57, poz. 502 ze zm.).

⁴⁰ A. Klein, *Założenia do ustawy o spółkach handlowych*, „Rzeczpospolita”, 2.03.1988 r., nr 127 (dodatek).

⁴¹ M. Allerhand, op. cit., s. 13.

⁴² S. Janczewski, *Prawo handlowe, wekslowe i czekowe*, Warszawa 1946, s. 221.

⁴³ S. Grzybowski, [w:] *System prawa cywilnego*, t. 1, red. S. Grzybowski, Warszawa 1976, s. 567.

sów wprowadzających do *Kodeksu cywilnego* z 1964 r.)⁴⁴. W Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej prowadzenie prywatnej działalności gospodarczej było niezwykle utrudnione. Ówczesne spółki z o.o. miały głównie charakter jednostek gospodarki społecznej; takie też były postanowienia umów tych spółek, a ich cały kapitał zakładowy należał do Skarbu Państwa⁴⁵. Przepisy dotyczące prawa spółek pozostawiono bynajmniej nie po to, aby umożliwić szerszy rozwój sektora prywatnego, bo taka forma była marginalizowana, a jedynie w celu stworzenia kilku – będących w rękach Skarbu Państwa⁴⁶ – spółek przeznaczonych do utrzymania kontaktów gospodarczych z krajami o gospodarce wolnorynkowej. Tylko taka konieczność uchroniła wtedy prawo spółek przed formalną likwidacją⁴⁷.

W wyniku urynkowienia gospodarki po 1989 r. sytuacja uległa diametralnej zmianie. Nastąpił renesans prawa handlowego, a spółka z o.o. stała się najatrakcyjniejszą formą dla ponad 90% przedsiębiorców zakładających spółki w latach 90. XX w. Po derogacji *Kodeksu handlowego* (k.h.) w 1964 r. przepisy dotyczące spółki z o.o. zostały utrzymane w mocy, z tym że niektóre z nich były następnie zmieniane lub zostały uchylone. Utrzymane w mocy przepisy k.h., w tym dotyczące spółki z o.o., stanowiły integralną całość. Ich stosunek do *Kodeksu cywilnego* przedstawiał się jako *lex specialis* do *lex generalis*. W związku z tym należy stwierdzić, iż utrzymane w mocy przepisy k.h. nie stanowiły wyczerpującej regulacji. Straciły one swoją autonomię, która wynikała nie tylko z kompleksowej regulacji k.h., ale przede wszystkim z dualistycznej koncepcji prawa prywatnego, która straciła rację bytu przy obecnej koncepcji jedności prawa cywilnego w prawie polskim.

W Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej prawo handlowe przestało być odrębną gałęzią prawa względem cywilnego. Dlatego należałoby się zastanowić nad zasadnością oficjalnego stosowania terminu – „prawo handlowe”, a może nawet określić nowe miejsce dla regulacji prawa spółek⁴⁸, np. jako część prawa gospodarczego prywatnego. Losy uchylonego i w części utrzymanego w mocy *Kodeksu handlowego* splotły się z dziejami Polski w czterech różnych okresach: II Rzeczypospolitej, II wojny światowej, PRL i pierwszej dekady III Rzeczypospolitej. Nie ulega wątpli-

⁴⁴ Nie uchylono jedynie przepisów dotyczących: kupca, rejestru handlowego, firmy, prokury, spółek jawnych, z o.o. i akcyjnych, choć ich praktyczne znaczenie nie było wielkie.

⁴⁵ Idem, [w:] *System prawa cywilnego. Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, red. S. Grzybowski, Warszawa 1976, s. 866.

⁴⁶ Przykładowo: „Ciech” – Centrala Importowo-Eksportowa Chemikaliów, „Elektrim” – Polskie Towarzystwo Handlu Zagranicznego dla Elektrotechniki, „Polimex” – Polskie Towarzystwo Importu i Eksportu Maszyn czy „Varimex” – Polskie Towarzystwo Handlu Zagranicznego.

⁴⁷ A. Bielecki, D. Szpoper, op. cit., s. 92–93; K. Kruczałak, *Prawo handlowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2001, s. 153.

⁴⁸ Por. W. Katner, *Rozważania nad zakresem i treścią prawa gospodarczego i handlowego w Polsce*, [w:] *Studia z prawa prywatnego gospodarczego. Księga pamiątkowa ku czci Profesora I. Weissa*, Kraków 2003, s. 97 i n.

wości, że k. h. stanowił jedno z najbardziej znaczących osiągnięć legislacyjnych okresu międzywojennego i okazał się przydatny również w okresie transformacji gospodarczej po 1989 r.⁴⁹

Spółka z o.o. na tle Kodeksu spółek handlowych – legislacja i praktyka

Kodeks spółek handlowych (k.s.h.) uchwalił Sejm RP i przyjął w formie ustawy z 26.07.2000 r. Po zaproponowaniu w uchwale Senatu z 9 sierpnia niewielkich zmian, z których większość została przyjęta przez Sejm 15.08.2000 r., 11.09.2000 r. *Kodeks* został podpisany przez Prezydenta RP. K.s.h. wszedł w życie 1.01.2001 r. Jego celem jest modernizacja polskiego prawa spółek handlowych, niereformowanego przez niemal 70 lat. Prace nad zmianą prawa spółek rozpoczęły się już w 1989 r.⁵⁰, ale dopiero powołanie w 1996 r. Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego zintensyfikowało ten proces.

W Komisji Kodyfikacyjnej zdecydowanie przeważał pogląd, iż źródłem inspiracji konkretnych rozwiązań legislacyjnych powinny być wiodące ustawodawstwa kontynentalne, a w szczególności prawo niemieckie, które wywiera najbardziej istotny wpływ na kształt dyrektyw Unii Europejskiej⁵¹. Jednocześnie Komisja Kodyfikacyjna zaaprobowała w pełni postulat rezygnacji z niewolniczego naśladownictwa rozwiązań państw obcych, które polega na wiernym tłumaczeniu zagranicznych przepisów prawnych. Nadto, udzieliła także poparcia dyrektywie kontynuacji rozumianej jako postulat zachowania tych przepisów k.h., które zachowały aktualność oraz – w miarę możliwości – utrzymania terminologii i układu uchylonego *Kodeksu handlowego*⁵².

Kodeks spółek handlowych jest niewątpliwie znakomitym dziełem polskiej legislacji; to zasługa takich przedstawicieli doktryny, jak: S. Sołtysiński, A. Szajkowski i A. Szumański, którzy opracowywali jego projekt. Ustawa stanowi bez wątpienia całościową i najbardziej konsekwentną próbę harmonizacji prawa wewnętrznego z dyrektywami Unii Europejskiej w tej dziedzinie. W toku opracowywania projektu pojawiły się jednak sceptyczne zdania podające w wątpliwość sens tego przedsię-

⁴⁹ S. Sołtysiński, *Kodeks spółek handlowych. (Podstawowe założenia)*, „Państwo i Prawo” 2000, z. 11, s. 4.

⁵⁰ W latach 1991–1994 grupa robocza w ramach Komisji ds. Reformy Prawa Cywilnego pod kierunkiem A. Kleina nie zakończyła swoich prac opracowaniem projektu, a jedynie pewnych koncepcji.

⁵¹ Ten punkt widzenia zdecydował np. o nierezygnowaniu z dotychczasowej struktury organów w spółce na rzecz jednolitego organu zarządzająco-nadzorczego na wzór rozwiązań amerykańskich (*board of directors*).

⁵² S. Sołtysiński, op. cit., s. 4–6.

wzięcia⁵³. Niemniej jednak obrana przez Komisję Kodyfikacyjną koncepcja ukształtowania nowego prawa spółek od podstaw stwarza szansę na wprowadzenie bardziej przejrzystych rozwiązań uwzględniających nowoczesny dorobek nauki i judykatury. K.s.h. stanowi krok bardzo śmiały, tworząc na przyszłość nową „konstytucję gospodarczą”⁵⁴.

Do najważniejszych przyczyn zmian regulacji spółki z o.o. należy zaliczyć⁵⁵:

- dostosowanie polskich rozwiązań do ustawodawstwa Unii Europejskiej;
- wprowadzenie nowych rozwiązań, które mają unowocześnić funkcjonowanie spółki oraz nadać jej „przyjazny” charakter;
- aktualizację niektórych rozwiązań *Kodeksu handlowego*;
- rozstrzygnięcie sporów w doktrynie i orzecznictwie.

Najważniejsze zmiany dotyczące spółki z o.o. polegały na: stworzeniu możliwości wykorzystania jej w każdym celu prawnie dopuszczalnym (art. 151 § 1); zmianie kwoty minimalnego kapitału zakładowego (art. 154 § 1); wprowadzeniu wymogu formy pisemnej z podpisami notarialnie poświadczonymi dla zbycia udziałów; wyraźnym podkreśleniu, że *agio* przelewa się do kapitału zapasowego (art. 154 § 3); poszerzeniu i uściśleniu regulacji dotyczącej umorzenia udziałów (art. 199–200) oraz unormowaniu podwyższenia kapitału ze środków własnych spółki (art. 260). Jednocześnie w regulacjach k.s.h. o spółce z o.o. znalazło się wiele przepisów recypowanych z instytucji spółki akcyjnej. Zabiegi te dotyczyły głównie tych kwestii, które były dotychczas unormowane analogicznie w obu spółkach kapitałowych oraz tych, w których praktycy byli przyzwyczajeni do podobnych rozwiązań⁵⁶.

Wytyczony przez k.s.h. model spółki z o.o. charakteryzuje się niedużą liczbą wspólników, z których żaden nie posiada wystarczającej ilości udziałów, by samodzielnie kontrolować spółkę. „Kodeksowa” spółka z o.o. nie ma tak znaczącego kapitału zakładowego, jak spółka akcyjna. W porównaniu ze spółką akcyjną przepisy ustrojowe spółki z o.o. przyznają wspólnikom szersze uprawnienia korporacyjne, umożliwiając im większe zaangażowanie się w sprawy spółki. Skład osobowy spółki z o.o. odgrywa przy tym równie ważną rolę, co jej kształt ustrojowy⁵⁷.

W Polsce, w kolejnych latach po wejściu w życie, k.s.h. spowodował wiele nowelizacji regulacji spółki z o.o.. Wszystkie te zmiany nie wprowadziły na tyle poważnych zmian, by wypaczały jego koncepcję. Spółka z o.o. do dziś jest najbardziej

⁵³ Por. M. Safjan, J. Okolski, J. Modrzejewski, J. Broł, J. Krauss, W. Opalski, M. Modrzejewska, *Stanowisko w sprawie projektu ustawy – prawo spółek handlowych*, KPP 1998, nr 4, s. 18 i n.

⁵⁴ Por. M. Safjan, *Wprowadzenie*, [w:] *Prawo Wspólnot Europejskich a prawo polskie. Prawo gospodarcze, wybrane zagadnienia*, red. M. Safjan, I. Hykawy Warszawa 2002, s. 20–21.

⁵⁵ A. Kidyba, *Spółka z o.o. Komentarz*, Warszawa 2003, s. V.

⁵⁶ S. Sołtysiński, op. cit., s. 21.

⁵⁷ M. Tarska, *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością. Istota – Ustrój – Funkcjonowanie*, Warszawa 2003, s. 3.

popularną w Polsce formą działalności korporacyjnej, w tym przede wszystkim – gospodarczej. Jej atrakcyjność dostrzegają nie tylko podmioty krajowe, ale bardzo często korzystają z niej również inwestorzy zagraniczni. Ten swoisty sukces zawdzięcza ona niewielkim (w porównaniu z najbardziej kapitałową spółką akcyjną) wymogom formalnym oraz wyłączeniu odpowiedzialności wspólników za jej zobowiązania. Nadto, prowadzenie działalności w formie spółki z o.o. nie implikuje tak dużej liczby obowiązków związanych np. z rachunkowością, jak w spółce akcyjnej⁵⁸.

Bibliografia

- Allerhand M., *Kodeks handlowy z komentarzem*, Bielsko-Biała 1999.
- Bielecki A., *Organy spółki z o.o. w prawie handlowym obowiązującym na ziemiach polskich w XX w.*, Warszawa 1997.
- Bielecki A., Szpoper D., *Rys historyczny rozwoju instytucji spółki z ograniczoną odpowiedzialnością na ziemiach polskich na tle wybranych rozwiązań prawnych innych państw europejskich w XX w.*, [w:] A. Bielecki, D. Szpoper, I. Zdanowski, *Przyczynki do historii prawa*, Sopot 2000.
- Całus A., *Prawo cywilne i handlowe państw obcych*, Warszawa 1985.
- Grzybowski S., *Dzieje prawa*, Warszawa 1981.
- Grzybowski S., [w:] *System prawa cywilnego*, t. 1, Warszawa 1976.
- Grodziński S., *Prace nad kodyfikacją i unifikacją polskiego prawa prywatnego (1919–1947)*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1992 r., z. 1–4.
- Janczewski S., *Prawo handlowe, wekslowe i czekowe*, Warszawa 1946.
- Katner W., *Rozważania nad zakresem i treścią prawa gospodarczego i handlowego w Polsce*, [w:] *Studia z prawa prywatnego gospodarczego. Księga pamiątkowa ku czci Profesora I. Weissa*, Kraków 2003.
- Kidyba A., *Spółka z o.o. Komentarz*, Warszawa 2003.
- Klein A., *Założenia do ustawy o spółkach handlowych*, „Rzeczpospolita”, 2.03.1988 r., nr 127 (dodatek).
- Kruczalak K., *Prawo handlowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2001.
- Kruczalak K., *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością*, Gdańsk 1997.
- Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością*, red. R. Kwaśnicki, Warszawa 2005.
- Radwański Z., *Wstęp*, [w:] *Niemieckie ustawy o spółce z o.o. oraz o spółce akcyjnej*, C. H. Beck, Warszawa 1998.

⁵⁸ R. Kwaśnicki, *Wprowadzenie*, [w:] *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością*, red. R. Kwaśnicki, Warszawa 2005, s. XXXI.

- Safjan M., Okolski J., Modrzejewski J., Brol J., Krauss J., Opalski W., Modrzejewska M., *Stanowisko w sprawie projektu ustawy – prawo spółek handlowych*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1998, nr 4.
- Prawo Wspólnot Europejskich a prawo polskie. Prawo gospodarcze, wybrane zagadnienia*, red. M. Safjan, I. Hykawy, Warszawa 2002.
- Sprawozdanie z konferencji zorganizowanej przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Cywilnego we współpracy z Deutsche Stiftung für internationale rechtliche Zusammenarbeit nt. Reformy polskiego prawa spółek handlowych w dniach 7 i 8 grudnia 1998 r.*, „Przegląd Legislacyjny” 1999, nr 1.
- Sołtysiński S., *Kodeks spółek handlowych (Podstawowe założenia)*, „Państwo i Prawo” 2000, z. 11.
- Tarska M., *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością. Istota – Ustrój – Funkcjonowanie*, Warszawa 2003.
- Trzebiatowski M., *Spółka z o.o. w organizacji*, Lublin 2000.
- Trzebiatowski M., *Spółka z o.o. w organizacji w Europie Zachodniej*, Warszawa 2001.
- Vallenthin W., *Das Aktinenwesen*, Frankfurt 1966.
- Wołodkiewicz W., Zabłocka M., *Prawo rzymskie. Instytucje*, Warszawa 2002.

Summary

The legal and historical analysis of development of the institution of a limited liability company in Western Europe and Poland

The subject of this article is to assess evolution of the institution of a limited liability company as an intermediate form of conducting business between a partnership and a joint stock company, which is a pure company. The article depicts the process of development of a limited liability company from the Roman law to 19th century, when the German legislator, as the first one in Europe, regulated a limited liability company. In the next part of this article the thorough examination of subsequent regulations of a limited liability company, which are in force since 20th century in Poland and in other European countries, was presented. Furthermore, special attention was made to the legislative process of the Polish limited liability company, which is regulated in the Code of Commercial Companies of 2001.